

ne ölçüde nesnelleştirebileceği tartışmalıdır.

Hukukta gaye problemi, İslâm hukuk teorisi literatüründe spesifik kavramlar düzeyinde ve metafizik/teolojik arka planı çerçevesinde ele alınmış olmakla birlikte, tümüyle bu konuyu problematize eden ve bir formülasyona giden eser 14. yüzyılda Şâtîbî tarafından kaleme alınmıştır. Sistematize edilen hukukun temel gayeleri/değerleri hukuki akıl yürütmeye ilişkin metodolojik bir çerçeve olarak öngörülmüştür. Bu kuramsal açılımın özellikle modernleşme sürecinde referans çerçevesi olarak bazı isimler tarafından benimsendiği ifade edilebilir. Ayrıca hukukun genel gayelerinin yanı sıra, farklı alanlara özgü hukuki düzenlemelerin özel amaçlarının belirlenmesi konusunda da literatürel katkıların ortaya çıktığı görülmektedir.

Aristotelyen geleneği Aquinas dolayımından devralarak modern dö-

nemde klasik doğal hukuk kuramını sosyal teori ile analitik hukukun problemlerini de göz önünde bulundurarak yeniden inşa eden⁷⁶ Finnis, ortak yararı/iyiyi merkeze almıştır.

İslâm hukuk teorisi açısından hukuk ile ahlak arasında kategorik bir ayrımın öngörülmemesi nedeniyle, olan-olması gereken hukuk ayrımı kuramsallaşmamıştır. Öte yandan doğal hukuk geleneğinde ise bu ayrımın ve ikilemin her türlü doğal hukuksal kurama egemen olduğu görülmektedir. Batı hukuk düşüncesinin Aquinas'ın öngördüğü biçimde ilahi iradeye dayanan ilahi hukuk ile beşeri iradeye dayalı pozitif hukuk arasındaki gerilimin hukuk-ahlak ikilemi ekseninde problematize edildiğini görmekteyiz. Bu problematiğin temel sorusu ise 'hukukun neliği' meselesidir. Finnis bu gerilime yanıt oluşturma geleneğinin modern bir formülasyonunu ortaya koymuştur.

Eşitlik Olmadan Adalet Olur Mu?

Sibel KİBAR*

GİRİŞ

Günümüzde siyaset kuramcıları, devlet, iktidar, güç gibi kavramları tartışmayı biraz geri plana atmış, etik, ahlak, adalet, hak gibi daha çok felsefenin alanına giren kavramları, siyaset kuramı içerisinde incelemeye ve tartışmaya başlamışlardır.¹ Etiğin, ahlakın ve adaletin var olan siyaset tarafından nasıl belirlendiği incelenirken, bu alanların siyaseti nasıl şekillendirdiği daha fazla önem kazanmıştır. Yani devlet ve iktidar, etik, ahlak ve adalet kavramları ile anlaşılmalı çalışılmaktadır. Alan Ryan'ın Justice adlı derleme kitabının önsözünde dediği gibi herhangi bir siyasi yönetim meşruluğunu sağlamak için, kurduğu düzenin ya da yönetimin adil olduğunu iddia etmek zorundadır.²

Düşünce tarihi boyunca pek çok filozof, düşünür, hukukçu ve siyasetçi "adalet nedir?" sorusu ile ilgilenmişlerdir. Felsefenin diğer kavramları gibi adalet kavramı üzerinde de uzlaşmamıştır. Düşünürler adalet tanımlarını halihazırda benimsemiş oldukları siyasi kuram yardımı ile temellendirerek açıklamaya ve kabul ettirmeye çalışmışlardır. Yani adalete bir temel sunmaya

çalışırken, onu sahip oldukları politik ve etik yaklaşımın temeli üzerine oturtmuşlardır. Şimdiye kadar geliştirilmiş adalet tanımlamalarına baktığımızda sahip olunan yaklaşımın ortaya konan tanım üzerindeki etkisini görürüz. Örneğin, Sokrates ve Platon adaleti en yüce erdem ve bilgelik olarak nitelmişlerdir.³ Öte yandan Sofist Thrasmachus adaleti, güçlünün çıkarlarına hizmet eden bir kavram olarak düşünmüştür.⁴ Sonrasında kimi filozoflar adaleti mülkiyet özgürlüğü ile ilişkilendirmiş, kimileri insan hakları bağlamında ele almış ve kimileri de eşitlikle temellendirmiştir. Ben bu çalışmamda adaleti bir tür eşitlik olgusu ile ilişkilendiren ama ekonomik gelir bağlamında bir eşitlik öngörmeyen üç düşünürün görüşlerinde ele alacağım: Peter Singer, John Rawls ve Thomas Pogge.

Çağımız siyaset felsefesinde, Kymlicka'nın dediği gibi, liberalizm merkezî bir öneme sahiptir. Kymlicka, siyaset felsefesinde liberal demokrasiyi savunan üç temel yaklaşım olduğunu tespitini yapıyor; bunlar faydacılık, libertenlik ve liberal eşitlik.⁵ Singer, Rawls ve Pogge'nin liberal eşitlik yaklaşımı bağlamında ele alınabileceği kanısındayım.

** Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi

(1) Kymlicka, Will. Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2001, s.1.

(2) Ryan, Alan. "Introduction", Justice, ed. Alan Ryan, Oxford University Press, 1993, s.3.

(3) Raphael, D. D. Concepts of Justice, Oxford University Press, Oxford, New York, 2001, s.31.

(4) Platon, Devlet, çev. Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cımcıoğlu, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1995, 338c.

(76) Bkz., Metin, "Yeniden Doğal Hukuk Modellemesi: John Finnis", s. 183, 197.

Bu üç düşünürü bu çalışmanın konusu edinmemin başta gelen nedenlerinden birisi, onların adalet kavramını sosyal adalet veya küresel adalet bağlamında ele almalarıdır. Örneğin, bir sınavda bir öğrencinin kopya çekmesinin, diğer öğrenciler ve öğretmen açısından bir adalet sorunu olmasıyla ilgilenmekten ziyade, Afrikalı çocukların AIDS veya açlıktan ölmesi gibi daha büyük ölçekli adalet sorunlarıyla ilgilenmişlerdir. Günümüzde sosyal ve küresel adalet belki de her zamankinden daha yakıcı bir sorundur. İçinde yaşadığımız yüzyılda pek çok vahşete tanık olduk ve halen de olmaktayız. Soykırımlar, savaşlar, hastalıklar, doğal afetler, yoksulluk, açlık, kuraklık ve daha birçok adaletsizlik sıralanabilir. Bu üç siyaset kuramcısı, Singer, Rawls ve Pogge, bu tür adaletsizliklerin veya felaketlerin karşısında çözüm olabileceğine inandıkları kendi adalet kuramlarını ortaya koymuşlardır.

Singer, Rawls ve Pogge'nin ortak noktası, yukarıda da sözünü ettiğim gibi, liberal düşünürler olmalarına rağmen, yani serbest piyasa ekonomisini kabul etmelerine rağmen, serbest piyasa ekonomisinin, daha net bir ifadeyle kapitalizmin yol açtığı adaletsizlikleri bir parça düzeltmeyi hedeflemeleridir. Diğer bir ifadeyle, dünyadaki veya bir toplumdaki gelir düzeyleri arasındaki uçurumun bir nebze olsun kapatılabileceği iddiasındadırlar. Bu nedenle, diğer liberal adalet kuramcıları tarafından eşitlikçi liberal olarak tanımlanurlar. Oysa onlar eşitsizliği temel alarak, verili kabul ederek yüzyıllık bir eşitlik sağlama arzusundadırlar. Bu üç düşünürün felsefelerinin,

temelde eşitsizliği varsaydıkları için, hiç bir zaman gerçek anlamda eşitliğe yaklaşamayacağı kanısındayım. Bahsi geçen liberal adalet kuramcılarının en temel sorunlarının eşitlikçi bir bakış açısından yoksun olmaları olduğunu ve bu nedenle kuramlarının dünyaya ve topluma adalet getirmeyeceğini iddia ediyorum.

SINGER: BİREYSEL SORUMLULUK

Peter Singer "Açlık, Zenginlik ve Ahlak"⁶ olarak çevirebileceğimiz makalesine, dünyanın çok büyük adaletsizliklere sahne olduğunu söyleyerek ve adaletsizliğin kötü olduğunu kabul ederek başlıyor. Dünya nüfusunun büyük bir kısmı açlıktan, yoksulluktan, susuzluktan, barmak bulamamaktan, çeşitli hastalıklardan, savaşlardan telef olmaktadır. Dünyanın diğer bir kısmı ise ayrıcalıklı yaşantılarını sürdürmektedir. Singer'a göre, hiç kimse insanların açlıktan, yoksulluktan, savaşlardan, temiz su kaynaklarına erişememekten, tedavisi mümkün olan hastalıklardan ve benzeri nedenlerden ölmesinin iyi olduğunu iddia edemez.⁷ Dünya Bankası'nın 2006 raporuna göre 854 milyon insan açlık sınırında yaşamaktadır. 982 milyon kişinin günlük geliri 1 doların altındadır.⁸ Dünya nüfusunun yaklaşık %6'sının açlık sınırında olduğu ve daha büyük bir yüzdesinin kötü koşullarda yaşam mücadelesi vermeye çalıştığı bir durumda Singer daha iyi durumda olan insanların ahlaki olarak bu duruma son verme yükümlülüğü taşıdığını iddia ediyor. Ayrıca, bu duruma son vermenin

mümkün olduğunu kanıtlamaya çalışıyor.⁹

Singer, bunun yolunun görece iyi koşullarda yaşayan insanların bireysel çabalarından geçtiğine inanıyor. Singer'a göre zengin devletleri ya da ayrıcalıklı insanları harekete geçirmenin, onları yardım etmeye ikna etmenin yolu görece daha iyi durumda olan toplumlar da bireysel sorumluluğu arttırmaktan geçiyor. Singer'ın bireysel sorumluluk kavrayışı, yardım etmek uğruna bireylerin hayatlarındaki bir şeyleri feda etmeleri olarak anlaşılmalıdır. Singer hiç bir fedakarlık talep etmediğini iddia ediyor. Örneğin, günde bir kahve daha az içerek ya da daha ucuz bir restoranda yemek yiyerek ya da 1 yıl kenara koyarak dünyanın başka bir yerinde hiç tanımadığımız bir insanın veya bir ailenin hayatını kurtarabiliriz. Bazı insanlar bu küçük şeyleri fedakarlık olarak adlandırabilir ama Singer'a göre günde bir fincan kahve daha az içmekle hayatımızdan bir şey feda etmiş olmuyoruz.¹⁰

Singer küresel adaletin insanların keyfine kalmış bir mesele olmadığını söylüyor. Ona göre, küresel adaleti sağlamaya yönelik küçük de olsa bir katkıda bulunmak bizim ahlaki ödevimizdir. Eğer açlıktan ölmenin kötü bir şey olduğunu kabul ediyorsak, onu engellemek ahlaki yükümlülüğümüzdür. Genellikle, bir toplumda başkalarına yardım eden insanlar övülür, takdir edilir. Ancak Singer'ın vurgulamak istediği, yardımseverliğin kişisel bir erdem olmanın ötesinde kişiler için ahlaki bir zorunluluk olduğudur. Bu nedenle, toplumun yardım edenleri alkışlamak yerine, yardım

etmeyenleri ayıplaması gerekmektedir, çünkü o kişiler ahlaki ödevlerini yerine getirmemektedirler. Bir toplumu bir arada tutan şey ahlaki değerlerdir. Eğer kişiler ahlaki ödevlerini yerine getirmezlerse, o toplum, toplum olmaktan çıkar.¹¹

Singer'a bu ahlaki ödevin, zengin devletlerin ya da zengin kişilerin sorumluluğunda olduğu eleştirisi yöneltiyor. Singer, elbette ki zengin devletlerin ve kişilerin ellerinden daha çok şey gelebileceğini kabul ediyor ama birey olarak onlara örnek olmamız gerektiğini söylüyor. Eğer bireyler üç beş kuruluşlarını ayırıp, yardım etmezlerse devletler de yardım etmez. Bir devletin vatandaşları yardım etmiyorsa, o devlet de kendisinin vatandaşlarının vergilerinden kaynak ayırıp yardım etmesinin vatandaşları tarafından istenmediğini düşünür. Bu nedenle, bireyler küresel adalet ne kadar az olursa olsun bir katkıda bulunmalı ve bunu ahlaki ödevleri olarak benimsemelidirler.¹²

Benim Singer'a temelde iki eleştirim var. Birincisi, Singer yardım etmenin bireyin keyfine kalmadığını, ahlaki bir zorunluluk olduğunu söylese bile, pratik yaşamda bu yaklaşım küresel adalet sorununu bireyin keyfine terk etmektir çünkü Singer'ın sözünü ettiği ahlaki zorunluluğu hissedip hissetmemek bireyin kendi vicdanına kalmıştır. Diğer bir deyişle, açlıktan ölen insanların kaderi, ayrıcalıklı koşullarda yaşayan insanların neleri feda edip etmeyeceği, ahlaki sorumluluğun nerede başlayıp nerede biteceği tartışmalarına bağlıdır. Ayrıcalıklı insanlar zor durumda olan insanların o hale gelmesinden sorumlu olmadıklarını düşünebilecekleri için,

(5) Kymlicka, s. xiii.

(6) Singer, Peter. "Famine, Affluence, and Morality", *Ethics in Practice*, Blackwell Publishing, 1997, s. 585-95.

(7) A.g.e. s. 586.

(8) <http://www.worldhunger.org/articles/Learn/work%20hunger%20acts%202002.html>

(9) Singer, s. 586-7.

(10) A.g.e. s. 590.

(11) A.g.e. s. 588.

(12) A.g.e. s. 591.

yardım etme konusunda da kendilerini sorumlu hissetmeyebilirler. Sırf ahlaki yükümlülükleri olan bir varlık olmaktan dolayı böyle bir sorumluluk taşısalar bile ayrıcalıklı yaşamlarındaki bir takım lükslerinden vazgeçmek onlara zor gelebilir.

İkinci olarak, Singer'ın bu yaklaşımını bataklık kurutmak yerine sivrisinekleri öldürmeye benzetiyorum. Tabii az önce söylediğim gibi, eğer bireyler sinekleri öldürmek için çaba harcarsalar. Singer, adaletin gerçekleşmesini ahlaki sorumluluk sorunu olarak sunmaktadır. Herkes sorumluluğunu yerine getirirse, yoksulluk ortadan kalkar. Ancak Singer'ın bu yaklaşımı, adaletsizlik sorununun nedenlerine inmemiştir. Neden bataklık olduğu sorusunu sormamaktadır. Yardıma muhtaç ve yardım edecek iki taraf bulunması ile ilgili de pek bir sorunu yoktur Singer'ın. Singer insanlar ve toplumlar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğini kabul etmektedir. Amacı eşitliği sağlamak yerine, aç insanları açlık sınırının biraz üzerine taşımaktır. Bu nedenle, ayrıcalıklı ve yoksul insanlar arasındaki uçurum var olmaya devam edecek ve bir taraf yardım eden, diğer taraf da yardım bekleyen konumunda kalacaktır. Yani Singer'ın kuramı adil bir dünya sunmamaktadır.

RAWLS: KURUMSAL ADALET

John Rawls adalet denilince aklımıza gelen ilk isimlerin başında yer alıyor. Rawls küresel adalet sorunuyla pek ilgilenmiyor çünkü Rawls adil bir yapıya ve demokratik bir kültüre sahip olmayan

bir toplumda adaletin sağlanamayacağını iddia ediyor.¹³ Bu nedenle, liberal ve demokratik toplumlarda sosyal adaletin nasıl sağlanacağı üzerine bir kuram geliştiriyor: "*Hakkaniyetli adalet*"¹⁴

Rawls, Singer'dan farklı olarak, adaletin kişilerin ahlaki motivasyonlarına bırakılmayacak, siyasi bir mesele olduğunu iddia ediyor.¹⁵ Ona göre adalet kişilerin bir erdemi olamaz, toplumsal ve siyasi kurumların bir uygulamasında ortaya çıkan bir sorundur. Adil olmayan sosyal yapıların ve kurumların olduğu bir toplumda bir bireyin adil olmaya çalışması kahramanlığa soyunmaktan öteye geçemez. Rawls'a göre adalet özgür bir toplumda, kurumsal ve oturmuş bir yapı içerisinde, özgür, eşit ve makul vatandaşlar tarafından hayata geçirilebilecek bir konudur.¹⁶

Rawls kendi adalet kuramını oluştururken, öncelikle, insanların sahip oldukları şeyleri hak ettikleri düşüncesine karşı çıkıyor. Hiç kimse doğal ve doğuştan gelen yetilerini ve özelliklerini hak etmez diyor. Bazılarımız bazı konularda diğerlerine göre daha yetenekli doğarız, bazılarımız bedensel engelli, bazılarımız zihinsel engelli doğarız. Bazıları Afrika'da doğarken, bazıları Kuzey Avrupa'da doğar. Bazıları zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir, bazıları yoksul bir ailenin. Bunların hiç birini seçemeyiz, hiç birini hak etmemişizdir ve hiç birini daha doğmadan belirleme şansına sahip değilizdir. Nasıl bir çevrede ve nasıl bir ailede dünyaya geldiğimiz doğuştan getirdiğimiz yetilerimizi geliştirmemize ya da yetilerimizin sönmesine neden ola-

(13) Rawls küresel adalet sorunuyla ilgili yazdıkları için bkz. "The Law of Peoples", *Critical Inquiry*, Vol. 20, No. 1 (Autumn, 1993), s. 36-68. Ancak Rawls, "fark ilkesini", başka toplumlara uygulamıyor. Fark ilkesi, sadece liberal demokratik ülkelerde uygulanabilir. Rawls'un başka toplumlar için öne sürdüğü farklı ilkelere var ancak o ilkelere bu yazının sınırları içinde ele alınmamıştır.

(14) Rawls, John. *Justice As Fairness: A Restatement*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2001, s. 5-11.

(15) A.g.e. s. 12.

(16) A.g.e. s. 18-24.

bilir. Yani çevre, aile ve bize sunulan olanaklar başarımız üzerinde çok etkilidir.¹⁷

Rawls'a göre ancak toplum veya devlet bireylere bir takım olanaklar sunarak bir ölçüde adalet sağlayabilir. Eğer devlet herkese eşit ölçüde fırsatlar sunarsa yine bir adaletsizlik olur diye düşünüyor. Rawls fırsat eşitliğini "*kaba ve adil olmayan eşitlik*" olarak adlandırıyor. Eğer devlet bireylere sadece kaba bir fırsat eşitliği sunarsa, doğuştan daha önde başlayan kişiler fırsatlardan yararlanmada diğerlerinin öntünde olacaktır. Bu nedenle, Rawls fırsat eşitliği yerine "*hakkaniyetli eşitlik*" ilkesini koyuyor. Hakkaniyetli eşitlik, ekonomik olarak kötü durumda olanların daha çok fırsattan yararlanması, herkese açık bir pozisyona seçilirken daha önde başlamaları anlamına geliyor. Rawls buna "*fark ilkesi*" diyor.¹⁸

Rawls kendi adalet kuramının temelindeki hakkaniyetli fırsat eşitliği ilkesini rasyonelleştirmek adına bir düşünce deneyi sunuyor: "*ilk durum*". İlk durumun esin kaynağı toplumsal sözleşmeler tarafından ortaya atılan doğal durum olmasına rağmen, ondan biraz daha farklıdır. İlk durumda, dışarıdaki dünya olduğu haliyle dönmeye devam ediyor. Yani günümüz dünyası, borsası, şirketleri, patronları, işçileri, evsizleri ile var kabul ediliyor. Var olan sınıfların temsilcileri adalet ilkeleri üzerinde uzlaşmak için bir odaya giriyorlar. Bu odaya girerken, tüm sınıfsal, ailesel, çevresel belirlenimlerinden soyunarak giriyorlar. Rawls'un deyimiyle bir "*cehalet peçesi*" giyerek giriyorlar. Ne kendilerinin sahip olduğu yetileri, pozis-

yonları biliyorlar ne de odadaki diğer temsilcilerin hangi tarafın temsilcisi olduklarını. Böyle bir ilk durumda, kendilerinin hangi tarafı temsil ettiğinin farkında olmayan temsilciler kendi taraflarının çıkarını savunamayacaklardır. Dolayısıyla, en kötü durumda olan taraftan olabilecekleri ihtimalini de düşünerek, her kesimin yararına olan ilkeler üzerinde uzlaşılacaktır.¹⁹ Üzerinde uzlaşılacak birinci ilke, tüm vatandaşların eşit ve özgür bir biçimde temel özgürlüklere sahip olmaları. İkinci ilke, daha önce sözünü ettiğim hakkaniyetli fırsat eşitliği ilkesi. Rawls, bu ilkeyi biraz daha açıyor ve hakkaniyetli fırsat eşitliği en az avantajlı durumda olanın yararına olduğu zaman kullanılmalı diyor. İlk ilke, özgürlüklerin eşit bir şekilde dağıtılmasını söylerken, ikinci ilke malların bölüşümünde eşitsizliğin en kötü durumda olanın yararına olacak şekilde kullanılması gerektiğini söylüyor.²⁰

Ben burada Nozick'in Rawls'a yönelttiği soruyu yinelemek istiyorum: Neden avantajlı konumda olan taraf, sahip olduğu menfaatleri tamamen var sayıma dayanan bir düşünce deneyi nedeniyle en az avantajlı olan ile paylaşsın ve onların daha fazla yararlanmasını kabul etsin?²¹ Rawls cevaben, demokratik bir toplumu oluşturan üç temel ilkeyi sıralıyor: İşbirliği, karşılıklık ve işbirliğinde bulunan ortakların menfaatlerinin artırılması. Rawls'a göre, bu üç ilke modern demokratik toplumun siyasi kültürüne içkindir. Modern demokratik toplumun üyeleri, yani vatandaşları bir tür toplumsal sözleşme etrafında bir araya gelirler, işbirliği içinde üretirler, bu üre-

(17) A.g.e. s. 55-6.

(18) A.g.e. s. 42-45.

(19) A.g.e. s. 80-4.

(20) A.g.e. s. 42.

(21) Nozick, Robert. *Anarchy, State and Utopia*, Wiley Blackwell, 2001, s. 189.

timden karşılıklı fayda sağları ve işbirliğinin devamının sağlanması için, toplumsal sözleşmenin bozulmaması için tüm vatandaşların çıkarı gözetilmedir. Toplumu oluşturan vatandaşlar, ortak bir iyi düşüncesine sahip olmaları da, ortak bir adalet hissiyatına sahiptirler.²² Dolayısıyla, cehalet peçesi altında, tarafların temsilcileri adalet ilkelerini kararlaştırırken, herkesin yararına olacak şekilde bir karara varırlar. Az gelire sahip olan taraf, gelirini ve fırsatlarını arttırmış olacak, öte yandan üst gelir gurubu alt gelir gurubunun sözleşmeye tabi kalmasını sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle, en verimli üretim şekli olan işbirliği devam edecek ve taraflar bu işbirliğinden karşılıklı olarak yararlanmış olacaklardır. Böylece doğuştan getirdiğimiz eşitsizlikler bir ölçüde törpülenecektir.

Özetle, Singer gibi Rawls da hak-kaniyetli adalet adını verdiği kuramında adaletsizliğe yol açan doğal ve toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir proje sunmuyor. İlk bakışta, doğal eşitsizliklere sunulacak bir çözüm yok gibi görünse de yakından baktığımızda, doğal eşitsizlik olarak adlandırdığımız pek çok sorunun kaynağının toplumsal ve siyasal eşitsizlikte yattığını görürüz. Judith Shklar'ın örnek verdiği gibi, benimizin hangi renk olduğu doğuştan getirdiğimiz bir özellikken, o rengin nasıl anlaşıldığı sosyal bir meslektir. İkinci bir örnek, doğal afetlerin yıkıcı etkisini bazı toplumlar en az hasarla atlatabilirken, bazıları en ağır şekilde yaşıyorlar.²³ Bu da gösteriyor ki, doğal eşitsizlikler, toplumsal ve siyasal müdahalelerle giderilebilir.

Rawls, doğal veya toplumsal eşitsizlikleri gidermek yerine, toplumun en

alt gelir seviyesine sahip olanların gelirlerini ve durumlarını biraz olsun düzeltmeyi amaçlıyor. Aslında Rawls'u eleştirirken, Nozick'in sorusunu tersine çevirmek gerektiği kanısındayım. Neden daha az avantajlı durumda olan insanlar Rawlsun adalet ilkelerini kabul etsinler? Daha fazla avantaja sahip olanlar, avantajlı durumlarını korumak için, gelirlerinin ve menfaatlerinin bir kısmını bir çeşit rüşvet olarak daha az avantajlılar ile paylaşmak zorundalar. Ancak neden daha az avantajlı olan kesim gerçekten hakları olan pay yerine bir parça rüşvet ile yetinsin? Bu noktada "gerçekten hakkı olanın" ne olduğu sorusu sorulabilir. Bu çalışma kapsamında "gerçekten hakkı olan" ifadesi sözleşmeye katılan ve işbirliği içinde olan, yani toplumsal üretime katkıda bulunan insanın emeğinin karşılığını alması, sömürülmesi ve el konulan artı-değerin topluma ve dolayısıyla o insana geri dönmesi olarak anlaşılabilir. Toparlamak gerekirse, daha az avantajlılar tarafından üretilen artı-değerin, daha fazla avantajlılar tarafından daha az avantajlılara bir lütuf gibi geri dönmesinden, daha az avantajlıların ürettikleri artı-değeri yani haklarını almaları hedeflenen olmalıdır.

POGGE: NEGATİF ÖDEV

Thomas Pogge de Singer gibi küresel adaletsizlik, özellikle de yoksulluk ve açlık sorunu ile ilgileniyor. Ancak Singer'in aksine küresel açlık ve yoksulluk gibi sorunların bireylerin vicdani ödevleriyle çözülemeyeceği inancında. Pogge'ye göre, devletlerin ve kurumların adaletsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunması gerekiyor. Bu da sadece yardım ederek olabilecek bir şey değildir. Siyasi ve kurumsal yapının

değişmesi gerekli. Yardıma muhtaç kişilere yardım ederek, onları politik sisteme katılacak eşitler olarak görmemiz mümkün değil.²⁴ Bu noktada Pogge, Singer'dan ayrılıyor.

Pogge'nin, Singer ve Rawls ile karşılaştırdığında hayli radikal bir önerisi var. Zengin devletlerin kendi sınırları içerisinde bulunan doğal kaynaklardan fakirlere kâr payı vermelerini öneriyor Pogge.²⁵ Bu önerisini iki iddia ile temellendiriyor. İlki, bütün insanların dünyadaki doğal kaynaklar üzerinde vazgeçilemez, devredilemez hakları olduğu. Yani Pogge, liberal mülkiyet haklarını bir kenara bırakıp daha temel olan insan haklarına dönmek gerektiğini düşünüyor. Herhangi bir devlet, bu arazinin sınırlarını ben çevirdim diyerek, o arazideki doğal kaynakları kendi tekeline alamaz. Bu dünya gelecek nesiller de dahil olmak üzere tüm insanlıktır. Sınırları içerisinde doğal kaynaklara sahip olan devletler, onları işletme haklarını ellerinde bulundurabilirler ama onlara asla zarar veremezler, çünkü doğal kaynaklar insanlığın ortak mirasıdır.²⁶

Pogge'nin ikinci önermesi ise, dünyadaki eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin yaratılmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmamak gibi bir görevimiz olduğudur. Aç veya yoksul insanlara yardım etmek bizim pozitif ödevimiz. Ama bu adaletsizlikte parmağımızın olmaması bizim negatif ödevimiz. Pogge'ye göre pozitif ödevimiz yardımcı olur gibi görünse de dayanaksız ve net değil. Yani "neden yardım etmeliyiz?",

"ne kadar yardım etmeliyiz?" gibi soruların yanıtı yeterince iyi temellendirilmiyor. Pogge negatif ödevimizin daha ikna edici olduğu kanısında. Dünyanın bu hale gelmesinin sorumlusu bizleriz, yani negatif ödevimizi ihlal ettik, şimdi bu durumu düzeltmenin zamanı diye düşünüyor.²⁷

Pogge negatif ödevimizi ihlal ettiğimize dair üç delil öne sürüyor. Birincisi, bilindiği gibi, gelişmiş devletler ekonomik ve askeri güçleri ile pek çok küresel kurum ve şirketi yönetiyorlar. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB) gibi kurumların veya çok uluslu şirketlerin küresel yoksulluktaki payları açık. Az gelişmiş ülkeleri sömürerek dünyadaki ülkeler arasında bir eşitsizliğe yol açıyorlar. Dolayısıyla, gelişmiş devletlerin vatandaşları da, tersine bir şey yapmayarak, bu yapıya dolaylı olarak katkıda bulunuyor.²⁸ İkincisi, dünya üzerindeki doğal kaynakların çoğunun kullanım hakkı zengin devletlerin elinde bulunuyor. Bu kaynaklardan elde ettikleri gelirden kâr payı vererek, yoksul insanların o kaynaklar üzerindeki haklarını gasp etmiş oluyorlar.²⁹ Üçüncü olarak, bugünkü yoksul ülkelere baktığımızda, o ülkelerin geçmişin sömürge ülkeleri olduğunu görüyoruz. Bugün zengin olan ülkeler dönemin sömürgeci ülkeleriyken, yoksul olanlar o dönemde koloni olmuş bölgeleridir. Sonuç olarak, yüzyıllardır negatif ödevimizi yok saymış durumdayız.³⁰ Ancak eğer bugün zengin devletler dünya yoksulluk fonuna doğal kaynaklardan kâr payı verirlerse, küresel

(24) Pogge, Thomas W. "Eradicating Systemic Poverty: Brief for a Global Resources Dividend", *Journal of Human Development*, 2(1), 2001, s. 59-77, s. 59.

(25) A.g.e. s. 66.

(26) A.g.e. s. 63-4.

(27) A.g.c. s. 60.

(28) A.g.e. s. 61-3.

(29) A.g.e. s. 63-4.

(30) A.g.e. s. 65.

(22) Rawls, s. 6.

(23) Shklar, Judith N. *The Faces of Injustice*, Yale University Press, 1992, s. 5.

adaletsizlik sorunu bir parça çözümlenmiş olur.³¹

Pogge'nin önerisi, aslında Rawls'a ve Singer'a göre çok daha eşitlikçi ve adil görünüyor. Rawls'un ve Singer'ın tersine, Pogge sorunun kaynağına iniyor. Bugünün fakir veya az gelişmiş ülkelerinin ve bölgelerinin geçmişte sömürge olduğunu, bugün de sömürünün farklı bir biçiminin uluslararası organizasyonlar aracılığıyla gerçekleştiği tespitini yapıyor. Dolayısıyla, ayrıcalıklı insanlara, "yardım edin, bu sizin ahlaki ödeviniz" demek yerine, gelişmiş devletlere "borcunuzu ödeyin çünkü sorumlusu sizsiniz" diyor. Ancak Pogge de, Rawls ve Singer gibi var olan sınırları ve dünya düzenini kabul ediyor. "Uluslararası şirketler, organizasyonlar, kurumlar, kısacası zengin devletler fakir ülkeleri sömürmeyi bıraksın" demek yerine, "sömürü devam ederken, adaletsizliğe, yoksulluğa, açlığa terk ettiklerimizin bir parça yaralarını saralım" anlamına geliyor Pogge'nin söyledikleri. Yani kepçe ile aldığımızı kaşıkla geri verelim de denilebilir.

SONUÇ

Tüm bu eleştirilerin ardından, Singer, Rawls ve Pogge için iki farklı açıdan sonuç çıkartılabilir. Birincisi, onların adalet kuramlarına, batının günah çıkarılması olarak bakılabilir. Kendi ayrıcalıklı yaşamlarını sürdürürken, vicdanlarını rahatlatmak amacıyla, adalet sorunuyla ilgilendikleri söylenebilir. İkinci yaklaşım ise, onlara haksızlık etmemek gerektiği, birer düşünür olarak, dünyayı toptan değiştirme şansları olmadığı için, daha makul önerilerle sorunu hafifletmeyi amaçladıkları söylenebilir. Ben bu iki yaklaşımın dışında bir sonuç çıkartıyorum. Singer, Pogge ve Rawls kendi adalet kuramlarını, aslında var olan bir

adalet kavramına dayandırıyorlar. Yani liberal mülkiyet haklarının üzerine inşa edilmiş, günümüz dünya düzeninde geçerli olan adalet kavramını kullanıyorlar. Pogge, kaynağını Locke'tan alan bu adalet tanımı doğal kaynaklar söz konusu olduğunda rafa kaldırıyor. Ancak sadece doğal kaynaklar için ve dünya bu denli adaletsizlere sahne olduğu için yapıyor bunu. Demek istediğim, eşitliğe dayanmayan, liberal hak kavramına dayanan bir adalet yaklaşımıyla, var olan adaletsizlikleri yaratan temeli kabul etmiş, meşru görmüş ve kuramlarını bu temel üzerine inşa etmiş oluyorlar. İnsanlar arasında somut bir eşitlik öngören bir yaklaşıma sahip olmadıkları için de söyledikleri sineklerle boğuşmaktan öteye gidemiyor.

Kaynakça

- Kymlicka, Will. *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2001.
- Nozick, Robert. *Anarchy, State and Utopia*, WileyBlackwell, 2001.
- Platon, Devlet, çev. Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, 8. Basım, İstanbul, 1995.
- Pogge, Thomas W. "Eradicating Systemic Poverty: Brief for a Global Resources Dividend", *Journal of Human Development*, 2(1), 2001, s. 59-77.
- Raphael, D. D. *Concepts of Justice*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2001.
- Rawls, John. "The Law of Peoples", *Critical Inquiry*, Vol. 20, No. 1 (Autumn, 1993), s. 36-68.
- Rawls, John. *Justice As Fairness: A Restatement*, Harvard University

Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2001.

• Ryan, Alan. "Introduction", *Justice*, ed. Alan Ryan, Oxford University Press, 1993.

• Shklar, Judith N. *The Faces of Injustice*, Yale University Press, 1992.

• Singer, Peter. "Famine, Affluence, and Morality", *Ethics in Practice*, Blackwell Publishing, 1997.

• <http://www.worldhunger.org/articles/Learn/world%20hunger%20facts%202002.htm>

(31) A.g.e. s. 66.